

Штрихи до історії палацу князів Сангушків в Ізяславі

Місто Ізяслав, що на Хмельниччині, входить до переліку міст, надзвичайно привабливих для туристів. Але для того, щоб місто процвітало та щоб до нього приїжджало більше гостей, необхідно реставрувати пам'ятки архітектури, яких в Ізяславі чимало. Деякі з них перетворилися у справжні руїни, як, скажімо, католицький костел Іоанна Хрестителя, так звана Фара, або ж замок князів Заславських [2, 42], чи як ще його називають – башта Рогніди [1, 2]. Однією з найцікавіших споруд, що вимагають реставрації і ремонту, є палац князів Сангушків.

У 2006 році в багатьох газетах Хмельниччини з'явилось чимало статей про те, що держава вперше виділила мільйон гривень на реставрацію палацу Сангушків та замку князів Заславських в Ізяславі [3, 2]. Загалом, за припущеннями інституту «УКРНДІпроектреставрація», відтворення замку князів Заславських мало обійтися державі у 7 мільйонів гривень, а палацу – у 30-40 млн. Приміщення замку планували використати під музей, а палац князів Сангушків – як адміністративну споруду [9, 1]. У тому ж 2006-му була проведена попередня очистка території об'єкту, а також встановлений паркан з брамою навколо замку князів Заславських [3, 2]. На цьому реставраційні роботи були припинені.

Цікаво, що вперше проект реставрації палацу князів Сангушків в Ізяславі розробив відомий український архітектор і мистецтвознавець Георгій Лукомський ще на початку ХХ століття. Вже на той час палац був зіпсований російськими військами, які перетворили магнатську резиденцію на казарми. Згодом російську залогою замінила радянська, яка у другій половині минулого століття й довершила процес перетворення розкішного палацу на руїни [9, 1].

А розпочалась історія будівлі задовго до цього, коли, одержавши у своє володіння м. Ізяслав, князь Павло-Кароль Сангушко в кінці XVII – на поч. XVIII ст. будує на пагорбі правого берега річки Горині садибу, до якої входить палац з аркадою-галереєю та флігелем, місток, костел Святого Юзефа з монастирем для католиків-місіонерів [4, 11].

Садиба розміщена на території колишнього замку XV ст. Від нього збереглися рови та залишки деяких замкових забудов. Оборонність замку забезпечувало саме місцерозташування. Омивали його з обох сторін води Горині. А з інших двох боків оточували рови й мури. Замок, певно, був кілька разів перебудований і збільшений. Останню перебудову на новітню резиденцію у бароковому стилі виконав надвірний архітектор князя

Павла Кароля Сангушка – Павло Антоній Фонтана у 1870 році. Фонтана перебував у Ізяславі від 1746 р. до кінця життя. Після смерті протектора, вдова князя Варвара з Дуніних давала йому роботу не лише по закінченню палацу, а й щодо побудови тамтешніх костелів [11, 612].

Палац цегляний, двоповерховий з мансардними приміщеннями, прямокутний у плані, з ризалітами в центрі видовжених фасадів і по кутах. Нижній поверх поділяється на дві рівні половини коридором, по боках розміщуються окремі приміщення. На другому поверсі планування анфіладне. Міжповерхові перекриття більшості приміщень по сволоках, коридор першого поверху й окремі приміщення другого перекриті хрестовими і напівциркульними склепіннями. Головний акцент будівлі зосереджений на центральному, овальному в плані залі, що виходить у вигляді напівкруглого ризаліта на північний фасад. Тут влаштовано головний вхід, прикрашений прямокутної форми виступом-портиком з колонами композитного ордеру, що мали розвинутий антаблемент і аттик. В середині залу, уздовж стін, розміщені широкі сходи, що ведуть вгору; через зал влаштований наскрізний прохід. Південний вхід відмічений невеликим ризалітом з трикутним фронтоном. Вікна прямокутні, у північному ризаліті арочні зі стрілою невеликого підйому, на другому поверсі – прості наличники, доповнені підтримуючими сандриками. Кутові ризаліти – баштеподібні об'єми, що збереглися від більш ранніх будівель. Тут арочні вікна інших контурів [8, 206].

Дворик з аркадою XVIII ст. знаходиться на північному сході від палацу і поєднується з ним відкритим арочним переходом, який має вигляд цегляної аркади-галереї, що утворює прямокутний у плані дворик. Галерея перекрита хрестовими склепіннями, її арки в кін. XIX ст. частково замуровані і в них утворені прямокутні віконні і дверні отвори. Із східної сторони подвір'я – відкрита аркада. Тут влаштований проїзд, що веде до внутрішнього замкового двора. Проїзд з двох сторін підкреслений трикутними фронтонами, його арки опираються на пілони, що декоровані пілястрами. Із півночі до аркади-галереї прилягає двоповерховий цегляний флігель, побудований в комплексі з основними будовами і витриманий в ідентичній трактовці архітектурних форм [8, 206-207].

Міст XVIII ст., перекинутий через штучний рів, веде від костелу до садиби. Влаштований традиційно на місці підйомного моста замку. Цегляний, триярусний, арочний. Кожен ярус підтримується трьома арками, перекинутими між опорами в напрямку із сходу на захід. Склепіння цегляні. Така конструкція давала можливість витримувати великі навантаження, пов'язані з проїздом важкого транспорту [8, 207].

Князі Сангушки, які володіли багатьма маєтками не тільки в повіті, а

й на Волині, відігравали, мабуть, неабияку роль у політиці тодішньої Речі Посполитої, а саме м. Ізяслав розташоване на шляхах, що проходили із Заходу на Схід до Російської держави, мало певне політичне і економічне значення. У палацах князя Сангушка у 1711 році перебував російський імператор Петро I. Він тут вів переговори з польським королем Станіславом Августом щодо спільного ведення війни проти Туреччини. Були в місті і вирішували свої питання: у 1780 і 1787 роках австрійський імператор Йосип II, у 1781-1787 роках останній польський король Станіслав Август IV Понятовський, який нагородив Сангушка орденом Білого Орла [6, 415].

Після смерті князя Кароля ніхто з власників замку у ньому вже не проживав. Однак в його просторих залах часом відбувалися концерти і театральні вистави. З дозволу, чи, можливо, навіть з ініціативи княгині Клементини Сангушко (померла 1852 р.) в 1848 р. у палаці відбувся вокальний концерт Вільгельміни Скібінської з участю скрипаля Леона Полля і піаніста Стробля, а також його дочки. На концерт прийшло близько трьохсот чоловік. У 1861 році на закінчення карнавалу планувалося три вистави, серед яких «Шляхетство душі» Яна Конstantина Хенцінського, «Для милого гроша» Аполло Коженювського, однак не відомо, чи були вони поставлені [11, 613].

Незважаючи на те, що в палаці надалі ніхто не жив, він добре утримувався. Завдяки іконографічному матеріалу, а також пізнішим фотографам, ми можемо мати досить непогане уявлення про зовнішній вигляд палацу. Так, з малюнка С. Лукомського (бл. 1914 р.) дізнаємося про те, що шатровий дах палацу був замінений на трисхильовий [11, 616].

Садиба мала багато різних пам'яток, серед них – родинні портрети князів та інші полотна. На особливу увагу заслуговують полотна фламандської школи [5, 27]. Крім того, існувала в Ізяславі багата колекція польського і англійського живопису, а також велика колекція китайської порцеляни. Там же був цінний родинний архів князів Сангушків. До складу цього архіву увійшли: 1) частина архіву Острозького, 2) увесь Заславський, 3) частина архіву Тарновського і 4) двох зниклих ліній князів Сангушків – Несухойзько-Локачевської увесь і Коширської частина, а також третьої, що тоді існувала, Ковельської лінії. В цьому архіві знаходилися багаті зібрання важливих давніх історичних документів, що описували епоху міжусобних війн руських князів, історію козацтва до Богдана Хмельницького, історію відомих родів Острозьких та Заславських – від зародження до згасання цих родів. Багаточисельні рукописи були розміщені в хронологічному порядку, ретельно складені і більша частина з них переплетена у книги [6, 419]. Найдавніші документи архіву відносяться до 1284 р., а останні сягають другої пол. XIX ст. У 1867 р.

його, а також частину меблів і картки, перевезли до Славути. Іншу частину старожитностей – меблі, старовинні портрети, високої художньої цінності люстру – відправлено до мастку Антоніни, незначну кількість мистецьких творів – до Ланьцута (Польща) [7, 236]. Зараз архів знаходиться у Кракові. Н. Черкаська вказує, що у 1881 р. палац було продано російському уряду, який розмістив там військові частини [10, 93]. Пізніше внутрішню частину садиби перебудували нові власники.

Отже, Ізяслав справедливо можна віднести до числа міст, які представляють не лише історичну, а й архітектурну цінність. Історико-архітектурне надбання міста становлять пам'ятки цивільної, обороної і культової архітектури готичного стилю та українського бароко. Але, на жаль, значна частина цих пам'яток знаходиться в жахливому стані і з кожним роком руйнується все більше. Немає в Ізяславі й давніх православних храмів. Тому обов'язком кожної людини є бережливе ставлення до пам'яток архітектури, а держави – охорона і реконструкція історичних забудов міста.

Література

1. Кравчук В. Реалії і очікування // Пульс. – 7 вересня 2006. – № 36. – С. 2.
2. Лесик О. В. Замки та монастирі України. – Львів, 1993. – 176 с.
3. Лісовий В. Відродження князівського палацу в Ізяславі // Пульс. – 14 грудня 2006. – № 50. – С. 2.
4. Міньков І. І. Ізяслав – місто старовинне. – Хмельницький, 1991. – 42 с.
5. Міньков І. Ізяслав – місто старовинне. Історико-краєзнавчий документальний нарис. Видання друге, доповнене. – Шепетівка, 2000. – 91 с.
6. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии // Составил Н. И. Теодорович. – Почаев, 1893. – Т. III: Заславский уезд.
7. Пажимський Б. Палацово-паркові ансамблі – осередки культури Південно-Східної Волині // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Нетішин, 2003-2004. – Т. II-III. – 268 с.
8. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. В 4-х т. / Гл. ред.: Н. Л. Жариков. – К., 1986. – Т. 4. – 375 с.
9. Федотов В. Справа на мільйон. В Ізяславі вирішили відреставрувати палац Сангушків та замок князів Заславських // Подільські новини. – 22 листопада 2006. – № 48. – С. 1.
10. Черкаська Н. О. Листи князя Романа Даміана Сангушка, останнього власника Славутського мастку, з родових фондів ЦДІАУК // Сангушківські читання. Збірник наукових праць I Всеукраїнської наукової конференції (24-25 січня 2003 р., м. Славута). – Львів, 2004.
11. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1994. – Т. V.